

MIROSLAV NOVÁK, *Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století,*

Brno 2007, Masarykova univerzita, 212 s.,

ISBN 978-80-210-4437-1

Nedá se říci, že by pro českou veřejnost bylo jméno francouzského myslitele Raymonda Arona neznámé a jeho dílo nedostupné. Zatím čtyři překlady Aronových teoretických prací do češtiny (*Esej o svobodách* – 1992, *Demokracie a totalitarismus* – 1993, *Historie XX. století* – 1999, *Opium intelektuálů* – 2001), k tomu poučná kniha rozhovorů *Angažovaný pozorovatel* (2003) a monotematické číslo studií o Aronových pracích v Sociologickém časopisu (2005) se mohou zdát dostatečně širokou branou k jeho dílu, i když pro subtilnost Aronových analýz, jeho silně diferencující perspektivu a nejednoznačné interpretace je třeba jeho „koncepte důkladně dokumentovat“ (s. 17) a dále kontextovat.

Přesto může překvapovat, že politologické, sociologické nebo historické Aronovy analýzy byly a jsou tak málo využívány pro reflexi a sebereflexi českého a československého vývoje po druhé světové válce, ať už jde o Aronův koncept totalitarismu, o jeho analýzy sovětského politického systému, teorii industrializace (a modernizace) nebo o jeho pojetí liberalismu. S odkazy na Arona a s překlady jeho díla se sice můžeme setkat v samizdatu po roce 1968 (reedice prvních dvou shora uvedených pak vyšly na počátku 90. let), ale konceptuální práce na Aronově koncepci se však – až na výjimky – ve srovnání se západoevropskými společenskými vědami, kde Aron patří k nejvytěžovanějším autorům, může zdát nedostatečnou.

Už jenom proto je třeba ocenit poučený a přesvědčivě naplněný úvod do Aronova díla *Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. V celkem 16 kapitolách, strukturovaných do tří navazujících celků (*Industriální společnost, Ideologie a totalitarismus, Aronův odkaz dnes*), doplněných bohatými bibliografickými odkazy, přibližuje většinu centrálních témat Aronovy tvorby, dějiny působení Aronova díla i jeho přetrvávající význam.

Ve svých výkladech autor knihy sleduje základní intence Aronových analýz, všímá si Aronova strukturotvorného přechodu od politické filozofie k politické sociologii a s tím souvisejícího principiálního odlišování politické sociologie (jako teoretické politologické disciplíny, která zkoumá, jak a do jaké míry je

možné brát v politice a politologii sociologické jevy jako „nezávisle proměnné“ od sociologie politiky, „která v nich spatřuje spíše závisle proměnné“ (s. 17), tzn. třeba jako závislost politických stran na sociálním rozvrstvení společnosti. Snaha zakládat analýzy politických systémů a výklady událostí nikoli v dějinách idejí, v politické filozofii, nebo dokonce politické teologii, nýbrž především v politické sociologii patří k nejpůvodnějším, nejproduktivnějším a vlastně zakladatelským Aronovým teoreticko-metodologickým výkonům, a zdaleka nebyla historicky tak samozřejmá, jak se dnes nepoučenému čtenáři může zdát. Jde o badatelskou perspektivu, která je klíčová jak pro precizaci Aronovy kritiky ideologií, tak pro jeho „protifukuyamovský“ důraz, že jednotlivé kultury jsou příliš rozdílné, než aby mohly mít společné dějiny, nebo dokonce směřovat ke stejnému završení. Je možná škoda, že autor ve své knize nevěnoval větší pozornost Aronovu chápání dějinného procesu, které (jak se v řadě odkazů potvrzuje) nepochybně dobře zná. Hluběji by se tak mohla ozřejmit Aronova nedůvěra jak k představám o historické nutnosti a jednoduché kauzalitě, jeho skepse k možnostem faktické konvergence různých politických systémů (třeba jak jsme se s jejich různou formulací po válce u nás setkávali u Edvarda Beneše nebo na konci 60. let u některých reformistů) a konec konců i k obecně závazným teoriím společenské změny.

Aron sám svou pozici označoval za „pravděpodobnostní evolucionismus“ a chtěl tak vyjádřit podivuhodnou a nepřehlédnutelnou zapuštěnost lidského jednání a rozhodování do určitých reálných možností konkrétní dějinné situace. V tom smyslu, že každá etapa ekonomického růstu sice usnadňuje určitý politických režim, ale že jeho nastartování není způsobeno žádnou vnitřní nutností vývoje; naopak to Aronovi znamenalo, že je závislé na politice a – můžeme dodat – také na kultuře a tradicích. Miroslav Novák například v této souvislosti ukázal, že vznik režimu „sovětského typu je podle Arona pravděpodobnější ve fázi odstartování industrializace než ve společnosti, která už industrializovaná je, a že zvýšení životní úrovně obyvatelstva snižuje riziko nejkrajnějších forem stalinismu“ (s. 169), resp. totalitární diktatury.

Aronovo v zásadě konzervativní přesvědčení o „nadřazenosti politiky“ a organizace společnosti nad ekonomikou a bezprostředností jejich důsledků ale není možné chápat v nějakém antiliberálním smyslu, nýbrž naopak, zde se vychází právě z předpokladu lidské svobody a svobodných aktivit individuí, institucionalizujících se v určitém socio-politickém systému.

I když s ním nemusíme souhlasit, v dnešních společenských vědách, okouzlených konstruktivismem, si pozornost zaslouží také Aronův metodologický realismus. V pojmoslovných inspiracích, v nichž se do značné míry opíral o Maxe Webera, se Aron snažil jeho „ideální typy“ precizovat substanciálním způsobem,

tzn. že spíše než jako „ideálně“ zkonstruované je chápal jako „typy reálné“, tj. jako formu určitých systémových variací, a jejich badatelská konstruovanost mu proto byla spíše způsobem abstrakce než vyjádřením závislosti na hlediscích, která pro vědce spolukonstituují výzkumný problém. Pro Arona, který Weberův badatelský pluralismus chápal jen jako pouhý epistemologický relativismus, byl totiž problém vždy čímsi reálným, takřkajíc „očividným“, jen objektivně danou variací vývoje skutečnosti, což tedy znamená něčím principálně nezávislým na aktivitách badatele.

Podobné Aronovy myšlenky se dnešním, zejména postmoderní argumentací a konstruktivismem poučeným čtenářům mohou zdát abstraktní, hodnotově jednostranné a co do svého obsahu i provedení neaktuální. Ale právě v této zdánlivě neaktuálnosti, v Aronově schopnosti identifikovat problémy a hledat argumenty mimo dočasně dominující diskurzy doby a mimo její intelektuální stereotypy leží jeho dnešní aktuálnost: trvání na zkušenosti, snaha o programový – jakkoli riskantní – obrat k principiálnímu a inspirativní řešení otázky, jak na jedné straně zabezpečit, aby politická demokracie zůstávala nadřazena zjednodušující ekonomické svobodě, a na straně druhé aby se demokratická pluralita názorů neproměňovala v hodnotový a mravní relativismus. Miroslavu Novákovi se v jeho úvodu do Aronova díla podařilo tuto zvláštní dimenzi jeho myšlení přehledně zachytit a čtenářům přesvědčivě zprostředkovat.

Miloš Havelka